

Відгук
офіційного опонента – завідувача відділу порівняльної педагогіки
Інституту педагогіки НАПН України,
доктора педагогічних наук, професора,
Локшиної Олени Ігорівни
на дисертаційну роботу Сокол Мар'яни Олегівни
«Система педагогічних понять в історії розвитку педагогічної науки (XIX
– XX ст.)»,
подану на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук за
спеціальністю 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки

В Угоді про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони (2014) (Стаття 375) співробітництво спрямовується на залучення України до Європейського дослідницького простору задля підтримки реформування та реорганізації системи управління науковою сферою, розвитку конкурентоспроможної економіки та суспільства, яке базується на знаннях. Закон України «Про наукову і науково-технічну діяльність» (2016) однією з основних цілей державної політики у сфері наукової і науково-технічної діяльності проголошує (Стаття 45) інтеграцію вітчизняного сектору наукових досліджень і науково-технічних (експериментальних) розробок у світовий науковий та Європейський дослідницький простір. Отже, в умовах інтеграційних устремлінь України важливим є осмислення перспектив розвитку вітчизняної науки, включно з освітою, понятійно-категорійного апарату педагогіки з метою гармонізації зі світовими та європейськими векторами. Тому, докторська дисертація Сокол Мар'яни Олегівни «Система педагогічних понять в історії розвитку педагогічної науки (XIX – XX ст.)» є актуальною.

Авторка переконливо аргументує актуальність теми дослідження наявністю низки суперечностей, подолання яких покликано позитивно вплинути на систематизацію понятійно-категорійного апарату та удосконалення методології вивчення понять.

Актуальність теми роботи підтверджується її зв'язком з проблематикою наукових досліджень університетського рівня – вона є складовою комплексної

наукової теми «Формування цінностей особистості в європейському освітньому просторі: теорія та практика» (номер державної реєстрації 0113U001233) кафедри загальної педагогіки та дошкільної освіти Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка та наукової теми кафедри педагогічних та психологічних дисциплін Тернопільського національного економічного університету «Закономірності розвитку освітніх систем» (номер державної реєстрації 0109U000030). Отже, дисертація «Система педагогічних понять в історії розвитку педагогічної науки (XIX – XX ст.)» відповідає на потреби розвитку педагогічної науки в Україні.

М.О. Сокол представила дисертаційну роботу, в якій дослідила генезу базових педагогічних понять у процесі еволюції освіти. Важливим вбачаємо розгляд проблеми у компаративному вимірі – у вітчизняній та зарубіжній педагогіці у різні історичні періоди, що уможливило представити цілісну картину розвитку понятійної системи.

Науковий апарат дисертації у цілому подано коректно – простежується логічний взаємозв'язок між метою дослідження, дослідницькими завданнями, реалізуючи які на засадах авторської концепції, теоретико-методологічних підходів, дисертантка ґрунтовно розробляє заявлену ідею, структуруючи напрацювання у форматі п'яти розділів і п'ятнадцяти підрозділів.

Реалізація авторського спроектованого наукового пошуку обраної проблеми відображена у науковій новизні дослідження, яка є беззаперечною і очевидною. Здобувачка, спираючись на кращі досягнення філософської, психологічної, педагогічної наук, використовуючи напрацьовані наукові підходи, сформулювала вихідні положення, які уможливили зінтегрувати підходи до розв'язання концептуальних основ понятійного апарату педагогіки.

Проведена експертиза виконаних завдань доводить, що автору вдалося якісно розкрити сутнісні характеристики, складові й детермінанти понятійної системи педагогіки (завдання 1). Важливою є теза про те, що

попри той факт, що понятійна система є предметом дослідження багатьох галузей знань, що вивчають її у педагогічному, філософському, психологічному, логічному, мовознавчому вимірах, наразі спостерігається відсутність єдиного стандарту, на основі якого здійснюється її характеристика. Цінним також вважаємо висновок щодо тривалості упровадження чіткої класифікації та однозначного тлумачення педагогічних понять, яке розпочалось із ХІХ ст. і тривало упродовж ХХ ст.

Проведений здобувачкою аналіз еволюції сутності і змісту базових педагогічних понять, що підпорядковувався дослідницькому завданню 2, засвідчив постійний їх розвиток задля синхронізації з європейськими підходами в умовах функціонування різних систем педагогічних дефініцій протягом ХІХ – на початку ХХ ст. Дисертантка переконливо доводить, що паралельне використання понять, які належать до однієї понятійно-категорійної групи визначали розвиток педагогічної теорії аж до середини ХХ ст.

Внеском у розбудову вітчизняної педагогічної теорії стало виокремлення закономірностей розвитку системи понять у педагогічній науці, зокрема, у період ХІХ – ХХ ст. (завдання 3), до яких у дисертації віднесено хаотичність, взаємопроникнення, заміна одних понять іншими, запозичення, механічне перенесення понять з однієї галузі науки в іншу, уточнення змісту, довільне тлумачення, витіснення одних понять іншими.

На основі сутнісного аналізу понять «виховання», «освіта», «навчання», «дидактика», «людина», «індивід», «особистість» та їх експлікації у формат зведених таблиць М.О. Сокол робить висновок про різноплановість трактування понятійно-категорійного апарату у вітчизняному та зарубіжному наукових просторах.

Обґрунтовуючи теоретичні засади періодизації системи базових педагогічних понять (завдання 4) автор запропонувала шість етапів становлення системи базових понять у педагогіці: етнопедагогічний;

християнський; філософський; філологічно-педагогічний; науково-педагогічний; інтеграційно-компаративістський. Важливим є висновок про наступність між етапами, домінування певного педагогічного поняття у кожен з етапів, а також становлення і розвиток його складових.

Беззаперечну цінність має експертнозорієнтований вектор дослідження. У Розділі 4 «Удосконалення змісту педагогічних понять у процесі розбудови незалежної держави» дисертантка окреслює перспективи розвитку базових понять в оцінці вітчизняних і зарубіжних експертів. Висновки, зроблені М.О. Сокол щодо звільнення методології від впливу ідеологічних і суспільно-політичних чинників, які гальмували повноцінний розвиток понятійно-категорійного апарату, викликають інтерес, відкриваючи поле для дискусій. Автором справедливо констатовано необхідність розроблення інтегрованого підходу до дослідження термінологічної системи загалом та галузевих понять зокрема.

Важливим для окреслення можливостей трансформації ідей минулого та їх екстраполяції щодо понятійної системи педагогіки задля її модернізації (дослідницьке завдання 6) став Розділ 5 «Концептуальні засади змісту основних понять в умовах глобалізації», в якому дисертант окреслює глобалізаційні впливи на сучасний поняттєвий простір. Вартими особливої уваги вітчизняних науковців і розробників освітньої політики є висновки щодо відмінностей між понятійними системами освіти України та інших європейських країн, помітної неоднотайності щодо дефініцій багатьох педагогічних термінів і понять.

Усі здобутки дисертації акумулюються у висновках, які логічно завершують дослідження. Зазначене уможлиблює констатувати, що мета дослідження досягнута і, як свідчить зміст висновків, поставлені завдання виконані.

Додатки до роботи конкретизують та поглиблюють виклад проблеми, слугують ілюстрацією узагальнень, сформульованих у тексті дослідження. Особливо вартими уваги українських освітян є Додатки А – И.

Реалізацію авторського наукового пошуку відображено у науковій новизні дослідження, яка полягає в тому, що вперше цілісно проаналізовано сутність і зміст базових понять; розроблено теоретико-методичні засади, що розкривають наукову проблему; вивчено систему педагогічних понять в історії розвитку педагогічної науки (XIX – XX ст.), яка досі не була предметом спеціального теоретико-методологічного та науково-прикладного дослідження; визначено концептуальні характеристики періодизації розвитку понятійно-категорійного апарату у зазначених хронологічних межах; запропоновано й обґрунтовано періодизацію еволюції системи педагогічних понять; умотивовано детермінованість означеної проблеми тенденціями розвитку зарубіжної педагогіки та науковим доробком вітчизняних учених.

Дисертація має також практичне значення, яке полягає передусім у тому, що отримані результати покликані сприяти упорядкуванню понятійно-категорійного апарату при виконанні педагогічних досліджень теоретичного і прикладного характеру, стати орієнтиром для перекладачів текстів педагогічного змісту.

Результати дослідження пройшли належну апробацію – вони обговорювалися і отримали позитивну оцінку на науково-методичних семінарах і засіданнях кафедри загальної педагогіки та дошкільної освіти Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка (2015 – 2018) і кафедри психологічних та педагогічних дисциплін Тернопільського національного економічного університету (2015 – 2018), а також на науково-практичних конференціях різного рівня.

Отже, коректно сформульований концептуальний апарат наукового пошуку; потужна джерельна база (652 найменування, з яких 104 позиції – іноземними мовами), логічний і послідовний виклад матеріалу, обґрунтовані висновки свідчать про валідність виконаного дослідження, його теоретичне і

практичне значення та уможлиблюють кваліфікувати як цілісне, завершене дослідження.

Автореферат відповідає змістові дисертації й розкриває її основні положення.

Позитивно оцінюючи дисертаційну роботу М.О. Сокол у цілому, вважаємо за необхідне вказати на окремі недоліки, озвучити дискусійні моменти, висловити побажання щодо подальшого удосконалення тексту:

1. Відзначаючи логіку наукової розвідки М.О. Сокол, водночас вважаємо недоцільним обмеження дослідження ХХ ст., тим більше, що і сама дисертантка пише про відкритість верхньої хронологічної межі. В умовах посилення глобалізації, цифрової революції, взаємопроникнення культур у ХХІ ст. спостерігається вихід вітчизняної педагогіки та освіти на новий рівень, що безперечно впливає на подальший розвиток системи педагогічних понять. Дослідження цих впливів підсилило б внесок дисертанта у розвиток педагогічної теорії.

2. На схвалення заслуговує солідна методологічна основа дослідження, яка охоплює філософську, психологічну, мовознавчу й педагогічну парадигми наукового пізнання; історико-культурний підхід; принцип єдності теорії і практики; системний підхід тощо. Водночас, система, як ключова категорія дослідження, не набула, на нашу думку, повного віддзеркалення у науковому апараті (методи), структурі, тексті і висновках дисертації.

3. Безперечним здобутком у дисертації є розроблення авторської періодизації системи базових педагогічних понять, хоча кожен із запропонованих етапів – етнопедагогічний, християнський, філософський, філологічно-педагогічний, науково-педагогічний, інтеграційно-компаративістський – потребує більш детальної характеристики, як і обґрунтування відмінностей між ними.

4. До заслуг дисертантки варто віднести спробу обґрунтування педагогічних умов розвитку понятійно-категорійного апарату впродовж ХІХ –

XX ст. Втім, як засвідчила експертиза, це завдання не отримало належного розкриття і потребує подальшого опрацювання у майбутньому.

5. Логіка взаємозв'язку наукового апарату є умовою структурованого представлення дисертантом отриманих результатів. Йдеться про кореляцію між завданнями та змістовим наповненням висновків, що не повною мірою дотримано дисертантом.

Однак висловлені зауваження та побажання суттєво не впливають на загальну позитивну оцінку аналізованої роботи. Як засвідчує зміст дисертації, поставлені завдання у процесі дослідження було виконано.

Загальний висновок:

Дисертаційна робота «Система педагогічних понять в історії розвитку педагогічної науки (XIX – XX ст.)» за змістом, висновками, одержаними результатами відповідає профілю спецради Д 36.053.01 у Дрогобицькому державному педагогічному університеті імені Івана Франка, вимогам пп. 9, 10, 12, 13 «Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 року за № 567, що висуваються до докторських дисертацій, а її автор – Сокол Мар'яна Олегівна заслуговує присудження їй наукового ступеня доктора педагогічних наук за спеціальністю 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки.

Офіційний опонент

Доктор педагогічних наук, професор,
Завідувач відділу порівняльної педагогіки
Інституту педагогіки НАПН України

О.І. Локшина

[Handwritten signature]
Локшина О.І.
[Handwritten signature]